

ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК АМАЛИЁТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Мусаев О. Р. -

ЎзМУ доценти, ф.ф.д.

Бугун дунёда кечаётган глобаллашув жараёнлари маданиятлар ранг-баранглига, этномаданий плюрализм, бағрикенглик омилига эътиборни кучайтирмоқда. Гап энди шунчаки ижтимоий-маданий ривожланиш устида эмас, балки ранг-баранг маданиятлар, этномаданий плюрализм шароитида инсоният тараққиётини таъминлаш устида кетмоқда. Шунинг учун миллий доираларда “глобаллашувнинг маданий динамикаси”, аслида глобаллашувга маданий ранг-баранглик, этномаданий плюрализм тусини бериш муаммолари ҳақида турли фикрлар билдирилмоқда.

Ўзбекистоннинг ҳозирги ҳудудида кўп асрлар мобайнида жаҳон маданиятлари кенг миқёсда бир-бирини бойитган, этномаданий плюрализм юзага келган. Ҳудудда кўчманчи халқлар ўтроқ халқлар билан, эронлик қабилалар турк қабилалар билан, мусулмонлар насронийлар ва яҳудийлар билан кўп асрлар бирга яшаб келганлар. Сўнгги икки аср давомида ҳам ўзларини “маданиятли” ва “маърифатли” ҳисоблаб келган давлатлар оммавий қирғинлар ва диний таъқиблар билан ўзларига доғ тушурган бир пайтда, Ўзбекистон замини халқлар ва маданиятлар тинч бирлашган жойгина бўлиб қолмай, балки қувғин қилинган халқларга бошпана берди, уларнинг этномаданиятини ривожлантиришга ўз ҳиссасини қўшди.

Дарҳақиқат, глобаллашув жараёнларида диний бағрикенглик муаммоси жаҳон ҳамжамияти давлатлари учун ғоят долзарб масалалардан бири ҳисобланади. 1995 йил 16 ноябрда БМТнинг фан, таълим ва маданият бўйича ихтисослашган ташкилоти ЮНЕСКО томонидан Бағрикенглик принциплари декларациясининг қабул қилиниши бунинг ёрқин далилидир. Ушбу декларацияда эътиқод ва виждон эркинлигига ҳам эътибор қаратилган. Унинг 1-моддасида, бағрикенглик ўзимиз яшаб турган дунё маданиятининг бой ва хилма-хиллиги, инсон индивидуаллигининг намоён бўлиш шакллари ва усулларини ҳурмат

қилиш, уни қабул қилиш ва тўғри тушуниш ҳамда виждон ва эътиқод эркинлиги сифатида изоҳланган. Бош қомусимизда мамлакатимизда яшаётган барча миллат вакиллари миллати, тили, эътиқоди, ижтимоий ҳолатидан қатъий назар Ўзбекистон ҳалқини ташкил қилиши ва уларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари, шунингдек эътиқод эркинлиги мустақамланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасига кўра, “Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, қонун олдида тенгдирлар”[1]. Асосий қонунимизда ушбу ҳуқуқнинг акс эттирилиши мамлакатимизда инсонларнинг виждон ва эътиқод эркинлиги таъминланишининг асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

“Бағрикенглик тамойиллари декларацияси”да бағрикенглик тушунчасига кўйидагича таърифлар берилган ва унинг моҳияти ёритилган: Бағрикенглик – бизнинг дунёдаги турли маданиятларнинг ўзини ифодалаш ва алоҳидалигини намоён қилишнинг хилма хил усулларини ҳурмат қилиш, қабул қилиш ҳамда тўғри тушунишни англатади. Бағрикенглик билим, самимият, очиқ мулоқот, хур фикр, виждон ва эътиқодни вужудга келтиради. Бағрикенглик турли-туманликдаги бирликдадир. У бурчгина эмас, балки, сиёсий ва ҳуқуқий эҳтиёж ҳамдир. Бағрикенглик – тинчликка эришишни таъминловчи ва уруш маданиятсизлигидан тинчлик маданиятига элтувчи кучдир.

Бағрикенглик ён босиш, андиша ёки ҳушомад эмас, у инсоннинг универсал ҳуқуқлари ва эркинликларини тан олишдан иборат фаол муносабатдир. Ҳар қандай вазиятда ҳам бағрикенглик юқоридаги кадриятларга таъжовуз қилмайди. Бағрикенгликни барча шахслар, гуруҳлар ва давлатлар намоён қилиши лозим.

Бағрикенглик – инсон ҳуқуқларини қарор топтириш, плюрализм (шу жумладан, этномаданий плюрализм), демократия ва ҳуқуқнинг тантанасига кўмаклашиш мажбурияти. Бағрикенглик ақидабозликдан, ҳақиқатни мутлақлаштиришдан воз кечишни англатувчи ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ўрнатилган қоидаларни тасдиқловчи тушунчадир.

Бағрикенгликни намоён қилиш инсон ҳуқуқларига бефарқ ёки ижтимоий адолатсизликка сабр-тоқатли муносабатда бўлиш, иймон-эътиқодидан воз кечиш бошқаларнинг эътиқодига ён босиш эмас. У шуни англатадики, ҳар ким ўз эътиқодига амал қилишда эркиндир ва ҳар ким бу ҳуқуққа бошқалар ҳам эга эканини тан олмоғи лозим. У шуни англатадики, одамлар ташқи кўриниши, киёфаси, ўзини тутиши, нутқи, хулқи ва қадриятлари жиҳатидан фарқланади, улар дунёда яшашга ва ўзларининг ана шу индивидуаллигини сақлаб қолишга ҳақлидирлар. У яна шуни англатадики, бир кишининг қарашлари бошқаларга мажбуран сингдирилиши мумкин эмас[2].

Диний бағрикенгликнинг миллатлараро муносабатларга таъсири қуйидагиларда намоён бўлади:

Биринчидан, дин ва диний қадриятлар этносиёсий парадигмага қарши чиқмайди, балки ривожланишини таъминлашга ўз восита ва усуллари билан ёрдам беради. Этносиёсий парадигманинг стратегик мақсади жамиятнинг барча аъзолари, шу жумладан, динга эътиқод қилувчилар, конфессиялар, диний ташкилот аъзоларига ҳам дахлдордир.

Иккинчидан, Ўзбекистон дунёвий демократик, ҳуқуқий давлат, унда дин давлатдан ажратилган, дин давлат ишларига аралашмаганидек, давлат ҳам диний идоралар, ташкилотлар ички ишларига аралашмайди. Бироқ бу дин ва диний идоралар, эътиқод қилувчилар истаган ишини қилиши, давлат ва жамият ҳаётига индиферент муносабатда бўлиши мумкин, деган фикрга олиб келмаслиги зарур. Диндорлар қандай ижтимоий-ахлоқий ва сиёсий-ҳуқуқий қадриятларга таянишига давлат, жамият бефарқ қарай олмайди.

Учинчидан, халқлар, миллатлар иноқ яшаганида, стратегик мақсадни ўзининг ҳаётий

мақсади сифатида қабул қилганида ижтимоий тараққиётни таъминлаш мумкин.

Тўртинчидан, полиэтник давлатларда этномаданий плюрализм ва политеизм табиий ҳол ҳисобланади. Этномаданий плюрализм билан политеизмни муроасада ушлаб туриш, уларни ижтимоий тараққиёт манфаатларига хизмат қилишини таъминлаш этносиёсий парадигма зиммасидаги мураккаб вазибалардан биридир.

Бешинчидан, диний бағрикенглик деструктив гуруҳларга, фундаментализм ва терроризмга хушомад, ён босиш эмас, у мудом хатти-ҳаракатлар ва ғоявий қарашларни ижобий ёки салбий характерга эга эканини ажрата оладиган воқелиқдир. Инсоннинг “ижтимоий мавжудот” (Аристотель) эканлиги унинг хатти-ҳаракатлари ва ғоявий қарашларига маълум бир талаблар, ҳатто чекланишлар кўяди. Бу ижтимоий талаблар ва чекланишлар ҳуқуқий нормалар ҳамда маънавий-ахлоқий императивлар орқали белгиланади.

Олтинчидан, миллатлараро муносабатларда динга, диний қадриятларга таяниш виждон эркинлиги орқали таъминланади. Қайси динга эътиқод қилиш, қандай диний қадриятларни эъзозлаш, тарғиб этиш ва қўллаб-қувватлаш шахснинг конституцион ҳуқуқидир. Аммо дин ва диний ташкилотларнинг миллатлараро муносабатларга бевосита аралашishi, уларни у ёки бу шаклда уюштириш, бир миллатни иккинчисига қарши кўйishi мумкин эмас. Миллий-этник дин ёки диний ташкилот бўлиши давлатнинг полиэтник ва политеистик хусусиятига зиддир. Динга эътиқод миллат, этник белги танламайди, у ҳар бир инсоннинг ихтиёридаги ишдир.

Еттинчидан, миллатлараро муносабатларда дин ва диний ташкилотлар тўплаган тарихий-маданий, ижтимоий-ахлоқий тажрибалардан фойдаланиш ҳар икки томон, айниқса, ижтимоий тараққиёт учун конструктив аҳамиятга эга. Лекин этносиёсий парадигма динда консерватив ва догматик унсурлар ҳам борлигини, улардан деструктив кучлар фойдаланишга интилаётганини унутиши мумкин эмас. Диний фундаментализм ва терроризм кенг тарқалаётгани боис, давлатлараро, миллатлараро муносабатларда

бир-бирига шубҳа билан қараш, тўла ишонмаслик реал воқеликка айланган.

Ўзбекистонда политеизм қарор топган, аҳолининг 90 фоиздан ортиғи ислом динига, қолганлари бошқа динларга эътиқод қилади. “Бизнинг мамлакатимиз азал-азалдан қадимий динлар ривож топган макон сифатида дунё цивилизацияси тарихида алоҳида мавқега эга. Бу муносабатда бизнинг аجدодларимиз бошқа дин вакилларига доимо ҳурмат билан қараганлар, мана шу юрт озодлиги йўлида улар билан бирга кураш олиб боргани, елкадош бўлиб меҳнат қилганини ҳеч ким инкор эта олмайди”[3]. Ҳақиқатан ҳам, минтақамизда ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва турли халқларнинг тинч-тотув яшашини таъминлаган марказ бўлиб келган. Шунинг учун сабр-тоқат, бағрикенглик ҳаёт бўронларидан омон қолиш ва ривожланиш қафолатига айланган.

Жаҳон динларини демократияни қўллаб-қувватлайдиган, унга зид ёки бетараф бўлган категорияларга ажратиш мумкин эмас. Масалан, христианлик подшоҳлик ҳуқуқларини ҳам, республикачиларнинг тенгликка бўлган интилишларини ҳам қўллаб-қувватлаган. Баъзи гуруҳлар эса авторитар тузумларни қўллаб-қувватлаган бўлсалар, бошқалари демократияни ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилганлар. Демак, дин мураккаб ижтимоий воқелик сифатида ўзида ранг-баранг, гоҳо тараққиётга зид оқимларга эга бўлиши мумкин. Диндаги позитив, тараққиётга, инсон маънавиятига хизмат қилувчи жиҳатлардан фойдаланиш, диний бағрикенгликни шакллантириш ўта долзарб вазифалардан биридир.

Диний бағрикенглик этник низолар, фуқаролар уруши ва мутаассибликдан, аччиқ тарихий тажрибадан келиб чиққан ғоядир. Диний бағрикенглик ўз эътиқоди ва динидан воз кечиш керак, деган маънони билдирмайди, балки, у инсонларнинг кадр-қимматини, виждон эркинлиги ва мустақил фикр юритишини ҳурмат қилишни аниқлатади.

Ўзбекистон ҳудудида диний келишмовчиликлар асосида бирор марта ҳам низолар келиб чиққани қайд этилмаган. Бу борада Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти И.А. Каримов шундай дейди: “Мен фахр билан айтишим мумкинки, халқимизнинг бутун

тарихи давомида ҳеч қандай диний низо, одамларни миллати ва диний мансублигига қараб айириш ҳоллари бўлмаган ва бунга биз ҳеч қачон йўл қўймаймиз”[4].

Республикамизда истиқомат қилувчи турли дин вакиллари ўртасида инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари устуворлигига асосланган тенг ҳуқуқлиликнинг мавжудлиги ва конфессиялараро ҳамкорликнинг яхши йўлга қўйилганлиги мамлакатимизда ижтимоий барқарорликка замин яратмоқда. Давлатимизнинг динга “инсон эътиқодсиз яшай олмайди”, деган тамойил асосида муносабатда бўлиши ҳам конфессиялараро муносабатларни соғломлаштиришга хизмат қилади. Конституциямизнинг 31-моддасида: “Ҳамма учун виждон эркинлиги қафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди”[5], деб белгилаб қўйилган. Унда дунёвий давлатнинг динга бўлган муносабатини ифодалайдиган асосий тамойиллари ўз ифодасини топган. Унга мувофиқ:

- биринчидан, давлат асосий қонуни орқали динга қарши сиёсат юргизмасликни ўз зиммасига олади;

- иккинчидан, эътиқод қилиш ёки қилмаслик ҳар бир инсоннинг ажралмас ҳуқуқи эканлиги эътироф этилади;

- учинчидан, юқоридаги икки асосий тамойиллардан келиб чиққан ҳолда ва жамиятда эътиқодий муносабатларни тартибга солиш ва уни таъминлаш учун давлат диний қарашларнинг мажбуран сингдирилишига йўл қўймасликни қафолатлайди.

Республикамизда 16 диний конфессия ва 2200 дан ортиқ диний ташкилот фаолият олиб боради. Мазкур ташкилотлардан 1875 таси ислом динига, 33 таси рус православ черковига, 24 таси Евангелъ, христиан-баптистлар Иттифоқига, 22 таси Евангелъ Пол христиан черковига, 4 таси Евангелъ-лютеран черковига, 11 таси еттинчи кун адвентистлар черковига, 5 таси Рим-католик черковига, 1 таси Арман-апостол черковига, 7 таси Бахай-ишонч уюшмасига, 2 таси Кришна жамиятига, 2 таси иеговларга, 8 таси иудея жамоасига, 60 таси протестантлар черковига, 1 таси Ўзбекистон Библия жамиятига, 1 таси Голос Божий

жамоасига ва яна 1 таси Будда ибодатхонасига тегишлидир[6].

Республикамизда юқоридаги конституциявий тамойилларга амал қилинаётганини қуйидагиларда кўриш мумкин:

1990–2014 йиллар мобайнида дин соҳасидаги фаолиятни такомиллаштириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 18 та фармони, Вазирлар Маҳкамасининг эса 54 та қарори қабул қилинган.

Мустақиллик йилларида диний ташкилотларнинг сони ортиб борган. Агар 1990 йилда республикада 119 та диний ташкилот фаолият кўрсатган бўлса, 2015 йилга келиб, уларнинг сони 2200 тадан ошган.

Истиклол йилларида диний ўқув юртлари тизими ҳам ривожланди. Масалан, мустақилликкача бор-йўғи 2 та исломий диний ўқув юрти ишлаган бўлса, бугун уларнинг сони 11 тага етди. Илк марта диний ўқув юртлари талабаларига ҳам стипендия жорий этилди. Истиклол йилларида имомларнинг диний маълумот даражаси ҳам сезиларли оширилишига эришилди. 1997 йилда уларнинг бор-йўғи 4,2 фоизи олий ва ўрта махсус диний маълумотга эга бўлган бўлса, бугун бу кўрсаткич қарийб 100 фоизга етган.

1991 йил – 350, 1995 йил – 3008, 2000 йил – 3841, 2005 йил – 4 минг, 2010 йил – 4522, 2014 йилда эса 4602 зиёратчиларимиз ҳаж амалларини бажариб қайтганлар. Истиклол йилларида юз мингдан ортиқ киши ҳаж ибодатини адо этган[7].

Бугунги кунда дунёнинг турли минтақаларида урушлар бўлмоқда. Бу зиддиятларнинг аксарияти миллий, диний ёки ирқий асосда келиб чиққан фуқаролик урушлари ҳисобланади. Улар аксарият ҳолларда диний бағрикенглик тамойиллари бузилиши ҳамда миллатлараро муносабатлар назарияси ва амалиёти ўртасидаги номувофиқликнинг натижасидир.

Ўзбекистонда миллат ва элатлар вакиллариининг диний қизиқишлари ҳурмат қилинади. Шўролар даврида тортиб олинган ва бошқа мақсадларда фойдаланилган черков, храм, сиғиниш уйлари, муқаддас масканлар эътикод қилувчиларга қайтариб берилди. Ҳозир юртимизда 30 дан ортиқ проваслав храмлари фаолият кўрсатмоқда. Тошкентдаги

Александро-Невский, Свято-Владимирский, Свято-Успенский, Фарғонадаги Свято-Сергеевский, Олмаликдаги Свято-Успенский ва бошқа храмлар миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш, бошқа миллат вакилларига ҳурмат ва эҳтиром ғоясини сингдиришга хизмат қилмоқда.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси –Тошкент: “Ўзбекистон” 2014.
2. ЮНЕСКО халқаро меъёрий ҳужжатлари. Конвенциялар, битимлар, протоколлар, тавсияномалар, декларациялар. (Тўплам) “Бағрикенглик тамойиллари декларацияси”. – Тошкент: “Адолат”, 2004. – 91–92 б.
3. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2001. – 222 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги жорий архиви 2015 йил учун диний ташкилотларни рўйхатга олиш бўйича ҳисоботининг 12-бети.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги диний ишлар қўмитасининг жорий архиви. 1991 – 2015 йилларидаги ҳисоботи

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада Ўзбекистонда миллатлараро муносабатларни ривожлантиришда диний бағрикенгликнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган.

Калит сўзлар: миллат, этнос, этномаданият, глобаллашув, кўпмиллатлилик, миллатлараро муносабатлар, диний бағрикенглик, конфессия, политеизм.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена изучению особенностей религиозной толерантности в развитии межнациональных отношений в Узбекистане.

Ключевые слова: нация, этнос, глобализация, многонациональность, межнациональные отношения, толерантность, конфессия, политеизм.

RESUME

Given article is devoted to the study of the peculiarity of religious tolerance in the development of interethnic relations in Uzbekistan.

Key words: nation, ethnos, globalization, multinationality, interethnic attitude, tolerance, confession, polytheism.